

СУПОЛЬНАСЦІ №5

1989

БЮЛЕТЭНЬ КААРДЫНАЦЫЙНАЕ РАДЫ
КАНФЭДЭРАЦЫІ БЕЛАРУСКИХ СУПОЛАК

КАСТРЫЧНИК-
ЛИСТАПАД

* Каталіцкае біскупства

Папа Рымскі Іаан Павел нядаўна прызначыў Іа-дэвуша Кандрусевіча апостальскім адміністрата-рам Менска ў сане біскупа з паўнамоцтвамі на ўсю савецкую Беларусь.

Гэтае прызначэнне круднае таму, што, як па-ведама, Вера Рыч, Кандрусевіч зьяўляецца членам этнічнай польскай меншасці на Беларусі, а новыя

патрыятычныя рухі Беларусі садзейнічаюць увя-дзеньню беларускай мовы ва ўсеагульны ўжытак, у тым ліку і набажэнствы.

Аднаўленне каталіцкага біскупства — гэта адна з галоўных падзеяў па рэалізацыі праграмы БНФ "Адраджэнне", яе раздзелу аб рэлігіі і сва-бодзе сумлення. Па гістарычных прычынах амаль усе каталіцкія сьвятары на Беларусі — палякі, у асноўным у гадох /айцец Кандрусевіч, жэму 43 га-ды, выключэнне/. Беларусы не адмаўляюць палякам весці набажэнствы па-польску. Праграма фронту сьвяржае, што беларусызацыя рэлігійнай дзей-насці не выключае магчымасці карыстацца іншымі мовамі ў рэлігійнай практыцы, калі гэтага патра-буе этнічны склад вернікаў. Але польскія сьвятар-ы на Беларусі ў асноўным лічаць, што паляк — гэта каталік, а каталік — паляк, і што ўсе бе-ларускія каталікі — проста палякі, што забыліся пра свае нацыянальныя карані. /працяг на с. 12/

Застойнае Паўго

Прэса піша: "У Тбілісі о'кеу
Не было ніякіх страшных падзей,
Так. Рыдлёўкамі ганялі народ
Ды вадзілі карагод."

Мірны мітынг жыхары правялі,
Ціха ў горад батальёны увайшлі.
Каб ніхто не забываўся у нас
На парадак і указ.

Прыпеу:
Танкі, у Тбілісі танкі,
Вайскоўцы едуць на гулянкі,
Блішчыць сьвяточная браня,
Сталіца ў дыме і агнях.
Зірні налева,
Зірні направа,
Якая моцная дзяржава!
Равуць машыны, о-го-го-го!!!
Бо як танго, то ўжо танго.

У прыбалтаў намаганьні адны:
Незалежнасці жадаюць яны,
Гэты іхны экстрэмісцкі хаўрус
Цадрывае наш Саюз.

Прыпеу:
Танкі, ля Рьгі танкі
.....

Сьпіць слуга народу, бачыць ён сон,
Як хапае нефармалаў у палон,
Сьпіць ён росквіт сталінісцкіх ідэй
У Вандэі усіх Вандэй.

Прыпеу:
Танкі, у Менску танкі,
.....

Словы В. Яфіменкі і С. Ціцэвіча
мелодыя мажорнага танго

• Нацыянальны космас беларусаў і літаратура

Кожная нацыя валодае сваёй генэтычнай матры-цай мысленьня, сваім вобразам сьвету. Розныя на-цыі гавораць на розных мовах, а мова — форма праяўленьня сутнасьці. У прыгожым пісьменстве, дзе мова — першаэлемент, вобразы-матывы, вобра-зы-матывы, вобразы-топасы, сымболі таксама сьвед-чаць пра мысленьне нацыі, сьцьвяржаюць яго. Для пісьменьнікаў адной нацыі характэрны пэўныя моўныя парадигмы, зьвязаныя з характарам дух оу-насці. У той жа час літаратура праз мову і ін-шыя кампаненты культуры зьвязана з прыродай. Бяс-спрэчна ж, што паміж геаграфічным асяродзьдзем і нацыянальнай культурай існуе ўзаемасувязь. Ася-родзьдзе ўплывае на фармаваньне этнасу і яго ку-льтуры, а з другога боку, этнас сам перааробляе асяродзьдзе і прыстасоўвае яго да сябе.

Сёньня мы гаворым пра нацыянальнае Адраджэ-нне — ужо ня першае на Беларусі. Праз эпоху, праз цэлую культурную фармацыю "нацыянальнае адра-джэньне" прайшлі ўсе славянскія краіны. На гэтым шляху яны выпрацавалі сінтэтычныя формы мыслень-ня і культуры, якія адпавядалі іх задачам, магчы-масцям і традыцыям.

У створаных нацыянальным адраджэньнем вобра-зах сьвету ў нацыянальных катэгорыях адлюстроў-ваўся час; як нацыянальнай бачылася і прастора. Прасочым сувязь "нацыянальнай прасторы" з харак-тарам паэтыкі беларускай літаратуры.

У кожнай нацыі свая сістэма каарднат у по-глядах на сьвет, і залежыць яна ад умоваў фармі-раваньня таго ці іншага народу: перш за ўсё ад геаграфічнага становішча, клімату, флоры, фаўны, а таксама ад гістарычных падзей, што адбываліся на тэрыторыі, заселенай пэўным этнасам. Паняцьце нацыянальнага космасу перш за ўсё ўключае ў сябе прасторавую культуру народу. Нацыянальны пейзаж-гэта ў многім вобраз і форма прасторавага існа-ваньня. Прасторавая сетка каардынат праходзіць, як праз прызму, праз сэрца і розум мастака. Мас-так і пазнае нацыянальны космас, і стварае яго. Бяз нашых клясыкаў мы б так поўна нацыянальны космас не ўсведамілі.

Такім чынам, разумець нацыянальны космас не-абходна шырока — як прыроду, як нацыянальную ку-льтуру, тое асяродзьдзе, у якім жыве беларус, і тое сьветабачаньне, зь якім ён жыве. Сьветаба-чаньне адлюстроўвае літаратура. Усё тут зьвязана. Нацыянальны космас і разумеецца як ўзаемасувязь усяго з усім, матар"яльнага з духоўным.

Адам Міцкевіч, які апяваў беларускія краяві-ды, пісаў: "Уздоўж сталі дрэвы рад ля рада. І зацянялі плочку поля". Ул. Караткевіч разьвіў яго думку: "Сама тыпсы беларускі пейзаж — поле, а зь ім лес".

Адапт БАН Т. Шамякіна] /працяг на с. 2/

Рэдакцыя "Супольнасьці" віншуе Рускаю Праваслаўную Апостальскую Царкву Беларусі і ўсё беларускае сьвя-шчэнства, высокапрэасьвяшчэньнейшага Філарэта — мітрапаліта Менскага і Гарадзенскага, Патрыяршага экзарха Беларусі, Старшыню Адапта зьнешніх Царкоў-ных зносінаў, пастаяннага члена Сьвяшчэньнага Сіно-да, а таксама усіх праваслаўных вернікаў Беларусі з узвышэньнем статусу беларускай Царквы да ўзроў-ню Экзархата.

Шырыня, прастор — характэрныя для беларускай зямлі, але не бязъмежныя: далегляд, яе прывіла, закриты. Бясспрэчна, беларус, як і яго суседзі, любіць акінуць вокам шырока. Гэта заўважэння яшчэ у адным з першых нашых літаратурных помнікаў "Слове пра паход Ігаравы", дзя якое характэрны "шырокі ландшафтны зрок". Але беларускія пісьменьнікі, у адрозненне, напрыклад, ад рускіх, якія апявалі неабсяжнасць і шырыню прастору, галоўную вагу зьвярталі на разнастайнасць і утульнасць краявіду.

Калі ў рускай культуры бязъмежнасць гарызанталі, дык у беларускай хутчэй скрываюцца гарызанталі і вертыкалі: поле, стужкі рэчак, крыніцы, дарогі і — курганы, дрэвы, лес. Праз структуру такой прасторы і прапускаюць беларускія пісьменьнікі зьявы, факты, людзі, рэчы.

Дарога — адзін з цэнтральных вобразаў-матываў беларускай літаратуры. Пра гэта многа пісалі, але дазволю сабе выказаць думку пра першапрычыну. Для Беларусі была характэрная культурная шматкампанентнасць /выкліканая гістарычнымі, а не геаграфічнымі прычынамі/. Гэта і задавала тую матрыцу, згодна якой фарміраваўся беларускі мэдус жыцця. Культурная шматкампанентнасць рабіла асноўнай праблему сувязі паміж рознымі рэгіёнамі, кампанентамі. Адсюль вобраз дарогі. Пры гэтым, калі ў рускіх яна імгненца у бясконцасць, у далечыню, зачароўвае, дык беларуса яна вымагае да пошуку, творчасці, выбару. У літаратуры узнікае матыў росту, скрываюцца шляхоў. "Сьпежкі-дарожкі" /так называўся раман М. Зарэцкага/ — гэта наш лёс. Спрадвек выбар шляху. Нездарма і наш нацыянальны сімбаль "Пагоня" звязаны з дарогай, з рухам наперад.

Гэта дарога да волі /"за права людзьмі звацца"/ была часта не проста цяжкай, а крывавай. Магчыма, адсюль і бел-чырвона-белы сьцяг /хаця ёсць яшчэ сімбальна колера, пра што ў другі раз Чырвоная паласа нагадвае дарогу на белым полі /палатне/. Белое поле сімбалізуе Беларусь.

Мовай мастацтва зьяўляецца па сутнасці мова-сімбаль. Лёс беларускага народу выклікаў да жыцця адзін з важнейшых вобразаў-сімбальнаў беларускай літаратуры — крыж. Крыж выражае сабою нібы архитектурную аснову ўсяго сусветнага шляху. Прычым вядомы крыж не толькі ў хрысціянскай культуры. Яшчэ ў санскрыце крыж, перакрываючы незначлівы бар'ера, лёс і такія чалавечыя пачаткі, як гонар і сумленне. Архаічныя сімвалі — кандэнсатары тысячагодовага досведу чалавецтва. Адзін з вядомых архітэктараў, крыж у беларускай культуры ў сувязі з асаблівасцямі пейзажу і гістарычнага лесу Беларусі набывае асаблівае значэнне. Страпчае месца пакарання, пакут з "ядлянецца адначасова і дрэвам жыцця вечнага. Крыж на магільях у пэўныя Янкі Лучыны, Канстанцін Буйла, Янкі Купалы, Якуба Коласа — гэта і тыповы беларускі крыж, і сімбаль беларускага лесу, але і сімбаль жыцця. Прыцягваючы нацыянальную літаратурную традыцыю і адначасова далучаючы яе да агульначалавечай у больш пэўным выглядзе, выкарыстоўвае вобраз крыжа на Галгофе В. Бякаў у апавесці "Знак бяды". У яго крыж — знак чалавечай бяды — сімбалізуе ня толькі неуралівую глебу "Галгофу", але і гвалт над селянінам у гадзі калектывізацыі, і фашысцкую навалу, і другія няшчасныя, бязъвінныя беларуса, як быццам прызначанага лесам несці свой крыж.

Крыж зьяўляецца нібы інкарнацыяй важнейшага ў міфалогіі індаэўрапейскіх народаў вобраза Вечнага ці Касмічнага Дрэва /Прадрэва/, якое сімбалізуе трынаццінаства Сусвету, спалучае зямлю з небам і ставіць чалавека паміж імі. Безумоўна, ня толькі ў беларусаў дрэва пакуе ў нацыянальным космасе. І усё ж менавіта беларускі фальклёр і літаратуру немагчыма уявіць без шматлікіх парананьяў чалавека і дрэва. Дрэва — увасоблены ідэал дынамічнай раўнавагі гарызантальнага і вяртыкальнага, жыцця і розуму, глебы, у якую яно уваходзіць каранямі, і неба, у якое цягнецца вяршыняю.

Максім Багдановіч прадказваў, што беларусы павінны стварыць паэзію лесу. Гэта завет беларускім пісьменьнікам выкананы. У многіх творах беларускай літ-ры дрэва, лес — і сімбаль неадольнасці, непераможнасці беларускага народу, і аб'ект інтарэсаў чалавека, і брат па коле жыцця, па сярэдзінах у космасе, і мадэль нацыянальнага сьвету.

І яшчэ адзін матыв у беларускай літ-ры вобраз — курган. Курганы — сьведкі гісторыі, матар'яльнай культуры і адначасова быццам помнікі прыроды, арганічна упісаныя ў яе. Яны злучаюць прыроду і гісторыю найбольш відавочна. Будаваліся яны яшчэ ў глыбокай старажытнасці /II-III тыс. да н.э./, таму можна лічыць, што яшчэ да зьяўлення ўласна архітэктуры гэта было мастацтвам арганізацыі рэальнай прасторы зямлі/акрамя культурных мэтай/. Увайшоўшы ў літ-ру, курган стаў сімбаль вечнасці, як дарога — руху, пошуку, крыж — духоўнасці, дрэва — жыцця... Нездарма ў паэмах і вершах Янкі Купалы курган звязаны з сіламі і зьявамі касмічнымі, вечнымі.

Такім чынам, першае, што вызначае твар народу — гэта прырода, сярод якой ён жыве і робіць сваю гісторыю. Цэла зямлі, клімат, геаграфічнае становішча вызначаюць і род працы, і заняткі, і вобраз сьвету, і адпаведна — вобразны арсенал літаратуры. Апошні — звычайна стабільны, што я і імкнулася паказаць.

ВУЧЫМЯ МОВЕ!

Давальны склон назоўнікаў адзіночнага ліку.

Канчаткі: у /ю/, е, і, н /э/.

а/ -у /ю пасля мяккай асновы/ — для усіх назоўнікаў мужчынскага ды ніякага роду:

стол — сталу; лекар — лекару; край — крайу; бацька — бацьку; конь — кону; вакно — вакну; сонца — сонцу; поле — полу;

б/ -е — у назоўніках жаночага роду з цвёрдай і заднеязычнай асновай на "г", "х":

школа — школе; кніга — кніге; муха — мухе;

в/ -і — у назоўніках жаночага роду з мяккай асновай:

Алеся — Алесі; соль — солі; лінія — лініі;

г/ -ы /-э/ — у назоўніках жаночага роду з зацвёрдай асновай і заднеязычнай на "к" /у аснове на "г", галі канчаток не пад націскам, пішам "ь", калі пад націскам — "э"/:

сястра — сястры; печ — печы; сяброўка — сяброўкы; рука — рукы;

УВАГА:

1. У назоўніках мужчынскага роду з канчаткам "я" магчымы і канчаток "-і":

судзьдзя — судзьдзю і судзьдзі; старшыня — старшню і старшні;

2. У назоўніках жаночага роду канчаткі давальнага і меснага склонаў супадаюць.

КАЗВІ МАСІА

—Пажаўста, стаканчык чаю, есмы не ськрат.

Г. Давидович
АДБЕЧНЫМ ШЛЯХАМ

Стварэнне форм і змаганне з імі — гістарычны змест Еўрапейскага жыцця.
Жывучасць сацыяльнай формы.
Духовае мяшчанства.
Патрэба зменнай, ліччайся формы.

II

Сучасныя еўрапейскія народы атрымалі сваю культуру, як спадчыну антычнай імперыі. Духу элітна-рымскіх народаў прыняць яны не маглі; толькі жыццёвая патрэба выразнае формы ў гаспадарска-вядзенні, рэлігіі і іншых галінах сёму прымусіла прыняць рымскі прыклад адміністрацыі, войска, рэлігіі, права, наогул, большасць палітычных, рэлігійных, эканамічных і іншых бытавых формаў.

Рымскае, а яшчэ раней Грэцкае гаспадарства згінулі з прычыны духовай распушчэння, дэмаралізацыі. Апошняе жа была вынікам канфлікту паміж асобай і хаўрусам, гаспадарствам. Хаўрус не адпавядаў жаданням асобы сваімі захопліваючымі ўкненнямі, барацьба асобы проці ўціску хаўрусу здэмаралізавала і асобу, і хаўрус, і яны загінулі. У змаганні між сабой гарадоў, гарадскіх партыяў і жаданых безумоўнай волі адзінак развалілася элітскае гаспадарства. Рымская імперыя, наадварот, завяла, згвалціла асобу, пашырачы рабства, ушчы грамадзянскае пачуццё, творчы саладкаваты павінізм: "Так загінуў і Рым, вырадзіўшыся ў вялікі хаўрус незадаволеных, узбалемучаных рабаў. Ні антычная думка, ні антычнае рэлігійнае пачуццё справы зносінаў асобы і хаўрусу ня вырашылі пытання аб адносінах вечнага і смертнага, канечнага і безканечнага. Гэтыя пытанні разам з выпрацаванымі формамі жыцця перайшлі да сучасных народаў.

Барбарская няумеласць спраўляцца з усёй грамадой і рознасцю жыццёвых праяваў выклікае прыхільнасць да заўсёднай, выразнай, вызначанай формы. У такой форме барбары пачулі патрэбу ў той час, калі іх сацыяльнае жыццё пашырлялася і узмацавалася. Для індывідуальнасці ня трэба формы. Дух жыве пачуццём, яму ня трэба сімboleў: "дух дашыць, гдзе хоча". Толькі ў адносінах з падобнымі да сябе, з сьветам надворным робіцца патрэбным вызначанасць — форма. Закон уласнага сумлення замяняецца агульнаабавязковай маральлю, фармальным, абываевым правам, з якога развіваюцца ўсе іншыя формы прававога жыцця. Калі барбары стыкнуліся з выпрацаванай элітскай культурай, дык адразу на іх сацыяльнай творчасці можна адбіліся антычныя ўплыў, але нажалі толькі з выгляднага боку. Спачатку бедныя барбары зусім ня ведаюць духоўнай спадчыны старажытнасці, і толькі паволі з ёю знаёмяцца. І гэта няведанне старога духу становіць сапраўдную нядолю новай Еўропы. Тое, што толькі цяпер пазнаў сучасны філосаф Бергсон, казаў 25 вякоў назад Геракліт Цёмны: "усё рушыцца, усё цяча, нельга два разы плэкнуцца ў тую самую рэку", а прыхільнасць да заўсёднай здзерзавянеўшай, змярцвелаў формы, да нязменных рэчаў і ідэяў высмяяў у сваіх камедыях Арыстафан.

І вось, еўрапеец стараецца здзейсніць сваю прыхільнасць да цвёрдых формаў: усход рыпаецца ўзяць візантыйскую спадчыну, як вала за рагі, і ў аднальковасць формы ўціснуць усё жыццё, ня глядзячы на тое, што такі спосаб прыгнятае, губіць усё жывое; захад карыстае багаццём рымскае культуры і ў сваім жаданні усё усталяваць, вызначыць, спарадкаваць, хоча зафіксаваць вечную зніскасць і цякучасць жыцця, аб якіх казаў Геракліт, у вялікім ліку няжывых, затое цвёрдых, прыемных еўрапейскаму пачуццю формах. Сярэднія і кі праходзяць пад знакам устаноўленай формы, дагмату, падпарадкавання аўтарытэтам.

З век адраджэння пачынаецца пратэст: у рэлігіі проці догматы і формы, у філосафіі і мастацтве — проці дазволенага і устаноўленага, у палітыцы — проці суровых формаў людскога прыгону. Апошнія настроі выліваюцца ў цэлы рад паўстанняў па усёй Еўропе, пачынаючы ад паўстання ў Англіі 1381 г. і канчаючы "Сялянскай вайной" 1525 г. Зьяўляецца вучэнне аб самацэннасці чалавека, яўляецца новы сьвятлы — Францішак з Асізі, каторы кажа ў праціўнасць офіцыяльным перакананням, што сутнасць чалавека і яго імкнення ня грэшны і паскудны, а добры і сьветлы, што ня трэба ланцугоў пакуты, што жыццё павінна быць радасным і прыгожым.

Адраджэнскі пратэст ня здзейсніўся да канца дзеля сапсаванасці еўрапейца. Яму ізноў захацелася цвёрдай формы, ён не пазнаў яшчэ, што кожная гэтая форма — ланцуг для жыцця. Зноў ён зьяўраецца да клясычнай формы, і сядзе на яе падставе ложна-клясычнага мастацтва, асьвету і мараль да новага пратэсту — Францускай Рэвалюцыі, ня ўцяміўшы таго, што старое аджыло, спарохнела, што нельга жывога ўкладваць у труну аджыўшага. На вогнішчах, запаленых рукою Кальвіна, гіне пратэстуючы дух пратэстанцкіх рэлігіяў; яны, паўсталыя з абурэння проці няжывой літары, катэюцца ў плашч догматы і формы. Зноў усё, як быццам, замірае да новага спалоху.

Усход спаўніўся блізка на два бакі. І ў Маскве вынікае пратэст проці душагубчай формы і разліваецца Смутным Часам, рэлігійным расколам, рэзінанскай паўстанне... Там справа не даходзіць ні да якіх вынікаў, бо пратэст ня выдупляецца далей анархічных выпадкаў. Заместа шукання іншых формаў, усход, з усёй сваёй скрайнасцю, адмаўляецца ад іх і, ясна, што жыццё, якое ня можа ні момэнту абійсціся з формай — перамагае.

≠ ≠ ≠

Можа гэтак зацверджанне гучыць крыху абстрактна, але зусім зразумела, што немагчыма, уся жыццёвая нядоля мае сваё падставай неадпаведнасць жыццёвага зместу тым формам, у якія ён уложаны. Усе няшчасці, як індывідуальныя, так і сацыяльныя, залежаць якраз ад таго, што формы жыцця заместа таго, каб служыць чалавеку, маюць сілу валодаць над ім, сьціскаючы і затрымліваючы яго духоўныя імкненні.

Формы жыцця нам не накідаюцца, мы самі творым іх, мы самі, у часе патрэбы, надзявалі нашы ланцугі, але талі яны былі неабходнымі: стварылі сямью, гаспадарства, суд, расцёт, партыю; гэта стварылі мы самі; шмат чаго ўжо сьціскае, душыць нашу вольнасць, але стварылі формы маюць сілу вялікай жыццёвасці. Заместа таго, каб служыць чалавеку ў яго жыццёвых патрэбах, форма сядзе яму на шыю, пачынае кіраваць чалавекам, заціскаючы сваёй уладай праўдзівае чалавечае жыццё.

Змаганне духу проціў запанеўшай формы становіць змест жыцця і яго нядолю; патрэба ня лічачыся, зменная, заўсёды адпаведная жыццёвым праявам формаў, але гэтага — няма.

Форма — вынік чалавечай творчасці, а чалавек творыць заўсёды кахаючы, ён любіць дзіця сваёй творчасці, жадае яму вечнага існавання: у гэтым — першая падстава жыццёвасці і сілы формы. Моральны закон, абывае права, у творчасці якста прымае чын, амаль што увесь народ, заўсёды мае адзнаку боскасці. Творача легенды і казкі, што Бог сходзіў на зямлю і даў людзям гэты закон. Першы людзкі маральны кодэкс — дзесяць заавядаў — прышоў з маланкаю і грамніцамі ад самаго Бога, каторы ў хмарах сходзіў на гару Сінай. Так, адзнака боскага натхнення народ надзяляе кожную абываевую форму. У гэтым

Не сила, магчымасць валадаць людзямі, гвалтаваць іх, калі форма навет страціць свой сэнс, і патрабуецца новае.

Другая падстава жыццёвасці і сілы формы — карысць. Калі чалавеку, або грамадзе існуючая форма здаецца карыснай, таты заўсёды згодныя з ёю і змагваюцца існаваць у гэтай формі. Так, формай карысці карысталася духавенства. Ідэя хрысціянскай любові прыкрывала самыя дрэнныя карысныя замеры: "Хто дарыць перкі — таму вечнае спасенне, хто адлімае ад д. тога і дасць перкі — так сама спасенне душы, а хто адлімае ад царквы, та — гнаўства і вечныя мукі." Так духавенства ўсходняе і заходняе карысталася прыхільнасцю народу да хрысціянства, каб павялічыць свой маэнтак. У свой час ідэя гаспадарства зрабілася канечнай, неабходнай: яе зрэалізавалі ў пэўных формах. Цяпер-жа невялікія кучкі буржуазіі, шляхты ці палітычных бадзякаў напінаюць горла ад каханья да бачкаўшчыны. Справа ў тым, што форма сучаснага гаспадарства з яго палітыкай, прымусам і турмамі запяўняе удачу іх цёмных справаў, і пратэст протіў вольнамоцнага мажэнства раўнасці да зямлі бачкаўшчыны і яго літасці карэцыі. У перавах сацыяльнага натхнення рэвалюцыя палітычная партыі, а праз колькі гадоў, бачыш, жменька зольных хлапцоў круціць чалавечыя галовы, а разам не замінае аб сваёй кішэні.

Чым слабей развіта духавасць чалавека, тым большую вагу набірае форма: звычай, догма, дактрына, незразумелы лезуіт. Добра ведама сіла абучаючага права ў селянскіх масах, банальная рэлігіянасць у цёмных, малаасвечаных народаў, іх прыхільнасць да патэрыянальнай рэлігіі і формулаў у незразумелай мове. На нашых вачох вырастае дзіўная сіла палітычных лезуітаў, так сама незразумелых, а часам, і пазбаўленых зместу, характару, як самага рэвалюцыянага, так і ультра-рэвалюцыянага, якія маюць са стэракамі дружнымі воплескамі.

Чым і та цямней, тым павялічваюцца формулы непазвольнай, па канчатках форма перакручваецца ў старажытнага малюха, у вогненнае жарало каторага маткі кідалі сваіх дзяцей. Сколькі ім прынесена незразумелых, непатрэбных ахвяр. Дасягнутая прыхільнасць масы, спрытнае агітацыя — і зноў вандроўка малюхаў зрэ лепшым светлым, малым сілы чалавецтва, пэўна ў тым, што яны гінуць за лепшым ідэі чалавецтва, што яны прыносяць свае жыццё на аўтар агульна-святэтай праўды.

≠ ≠ ≠

Валаданне формы над жыццём накладвае на яго сваю пячатку: забірае сілу патрэба нерухоўнасці і спакою. Заўсёдынасць і цвёрдасць робіцца душой прыемнай і неабходнай, як патрэба жалзіцы па цвёрдай зямлі, а не па вулканічным грунце.

І вось большасць еўрапейскага грамадзянства набывае ідэалогію, якую можна назваць — духавым мяшчанствам. Яно ня лічыцца са зменнасцю, вечнай прыкучасцю жыцця; вечная патрэба змяняцца, тукаць новага — надта марудная і класатлівая праца. Адсюль выплывае прыхільнасць да рознага роду аўтарытэтаў, пашана да пісаў іх законаў і канстытуцыяў, зацверджанне доктрыны, устаноўленай маралі; павяжанне сваіх і чужых "цвёрдых" перакананняў, здольнасці чалавека пазываюць ім сваё жыццё, ня глядзячы на тое, ці адпавядаюць яны яго ўнутра яму перакананням, ці не: усе гэта ля робіць клопату ў кожным выпадку думаць, як трэба рабіць, і зьяртацца да уласнага сумлення.

Культура духовага мяшчанства выгадавала дзве сапраўдныя сілы: моду і дысцыпліну. Мода модна трымае жыццё ў сваёй уладзе: яе дыктатура пачынаецца ад выгляду вопраткі і канчаецца на перакананнях чалавека. Мода прымушае

яго папарадкавацца яе указам, угрунтаваўшыся ў самым сэрцы чалавека. Ён пачынае сароміцца сваёй вопраткі папярэдняга сезону, баіцца пераканання адсталым у сваіх перакананнях: рэлігійных, палітычных, філосафскіх. Мода стварае псыхов на кіданне ў пратэстанцтва, вяртанне на старую веру, прымушаючы кожны раз чалавека заставацца ортодоксам. Мода прымушае быць соцыялістам, ці рэалістам, глядзячы па настрою масы. Працівіцца модзе — небяспечна, за гэта можна страціць галаву. Толькі адзіны, вышэйшы за масу, адпавядаючы, у часі рэвалюцыяў і, наогул, масавага псыхозу, заставацца самі сабой. Ці-ж можна было рызыкаваць пры траціі імперыі быць камуністам, а пры каду — прыхільнікам імперыі?

Калі не памагае мода, на спэну выплывае дысцыпліна. Апошняя павінна бараціцца выпрабавання ідэалаў, барацьбы існуючыя падставы жыцця. Дысцыпліна, вельмі паважаная праз грамадзянства, гэта — здольнасць пераламаць сябе і маўчаць, прымаючы тое, проці чаго дух пратэстуе, з чым сумленне не згаджаецца. Дысцыпліна пранімае ўсе куткі жыцця; яна бывае: рэлігійная, грамадзянская, партыйная, моральная, навуковая; у кожным разе забараняе чалавеку рабіць па яго ўласнаму сумленню, а толькі па вытрацаванай форме. Гэта — ланцугі, каторымі сьведомы апутаны чалавек, каб ён сядзеў піха і ня рыпаўся.

Здавальненне існуючым і сабой асабліва характэрнае духовае мяшчанства, адсюль выплывае інэрцыя і непатрэба ў змене старога новым. Заўсёды самае імкненне да такой змены, разглядаецца, як праступак, годны кары. Ад духовага мяшчанства не ратуе ні нацыянальнасць, ні рэлігія, ні класа, ні партыя, ні прафесія.

Як толькі ідэя хаваецца ў драўлянасць тормы, няма ратунку, яна трухлявее, звнікае. Паглядзеце, што зрабілася з хрысціянствам і яго кірункамі, калі яно прыняло форму царквы. Дух яго звык, яго няма ў сучасных мураваных сьвятых. Дух нацыянальнага заўсёды мацнейшы і чысцейшы ў народаў прыгнечаных. Разам з пачаткам рэалізацыі ўласнай гаспадарскай свабоды, з яе ўціскам, нацыянальнага духу прынімаецца, або і зусім гіне /прыклад Расеі, Польшчы/.

Здавалася, што сацыялістычны, рэвалюцыйны рух вольны ад духовага мяшчанства. Жыццё даводзіць, што — не, што самая рэвалюцыйная ідэя, зрэалізаваная формулай, памірае ў сваёй сутнасці, траціць сваё жыццёвасць. Прыхільнасць да пісаных праграмаў, зацверджаных доктрынаў і лезуітаў так моцна навет у рэвалюцыянераў, што яны зараз-жа накідаюць жыццё сваё формулы і заместа таго, каб яго развіваць, мардуць яго, зачараванія тукам знаёмых лезуітаў, ня бачачы, што ў трыне формул калісь сьвятая ідэя змарнелі, сплясьнелі, што час прайшоў і вымагае новай творчасці.

Духовае мяшчанства было заўсёды, дзе захаваліся сьвятныя традыцыі, сьвятныя асобы, рэчы і ідэі, прымушовае здавальненне існуючым, быццам "усе добра, лепей ня трэба", — а усе гэта было адвеку. У нашы часы такі духавы сьветлагляд зрабіўся, блізка што, агульным. Вольная творчасць уцякла ў навуковыя кабінеты і студыі, а жыццё палкам аднаго ў працу форм для самых формаў. Запраўды, што робяць нашы парламенты, урады, суды, царквы, партыі, як не ўганяюць жыццё ў трыну формаў? І якім чынам ідзе сама праца? — Характэрным зьявішчам Еўропы зьяўляецца канцэлярна. Праца яе сьціснута статутамі, інструкцыямі, палажэннямі, і гэтай-жа самай справай яна трактуетых, хто да канцэлярна зьвернецца. Уціснута жыццё ў формулу — вось яе заданне. І з гэтым спраўляецца вельмі гчыра. Трэба прызнаць, што ня толькі Уралы ужываюць канцэлярна; яе дух прабіваецца туды, дзе павінна была-б пранаваць творчая сіла: у перадавыя партыі, профэсійнальны саюзы, кааператывы. Дух змярцэласці вісіць над усею грамадзянскай працай.

Час пераканацца, што няма формаў універсальных, формаў, абхопліваючых усё жыццё і яму адпаведных. Не затрымалася чалавечасе сумленне ні на адной форме, цудоўны цяг імне яго далей, вышэй. Упалі ўсе формы, якія хацелі панаваць над чалавекам, бо ня можна з частым сумленнем пасвячаць ім свае душы. Ляжаць разьбітыя і растрэсканыя каля ног чалавека малох рэлігіі, гаспадарства, пісанай моралі і яшчэ, і яшчэ.

Ня мертвыя формы, а сам чалавек — гаспадар свайго жыцця. Ён творыць усё формы жыцця, яны залежны ад чалавека, а не чалавек мусіць заставацца пад мёртвай уладай стружлеўных формаў: рэлігіі, моралі, законаў, агульных зданьняў. Час зразумець, што жыццё керуець формамі, а не наадварот, што сам чалавек, яго вялікая, родная сонечным косам душа, яе натуральныя імкненьні да сьвятла, характава, праўды — зьмест жыцця, што ў праўдзівым незалежным жыцці няма месца ні ідэалам, ні ахьярам.

Трэба памятаць, што жыццё цяча, што душа чалавека не стаіць, што чалавек павінен укладаць сваё жыццё так, як яно разьвіваецца і ліецца. На жаль, гэта — незразумела і нячутна. Гэтае права гвалціць над ім зьдзекуюцца ад часоў, калі палалі жыцьця вогнішчы Нэрона і сьвятай інквізыцыі і да нашых часоў кулямэту і тумовай палкі.

У абодвух культурах Эўропы над жыццём зьдзекуецца форма: у адной — модаліт, у другой — рассыпаная ў крышталі. Балзамаваньня можна ня жыць, а толькі трупы. Прырода нам дэводзіць, што еднасьць формы і сутнасьці — неабходная ўмова жыцця. Форма павінна быць, без яе кывое ня можа абійсьціся. Толькі бескавечнае, вечнае ня мае формы. У форме — сутнасьць матэрыяльнага жыцця. А яно ліецца, як рака, зьмяняецца, як косы сонца ў каплях расы. Чалавечая душа — такая-ж капелька, іграючая кветкамі косаў. Трэба-ж ня сыціскаць, не хаваць футлярамі гэтай ігры, трэба даць поўную магчымасьць зіхаець нялічаным багацьцем фарбаў. У гэтым сэнс жыцця і яго характава.

У прытарнаваньні формаў жыцця да гэтай зьменнасьці, лічасьці, у шуканьні формаў жыцця элястычных, п'якучых, зьменных — зьмест будучыні, зьмест індывідуальнага і сацыяльнага ідэалу.

III

Творчасьць, як жыццёвая падстава.

Творчасьць, як космічная сіла.

Сучасная палітычная чыннасьць не запўняе сацыяльнай творчасці.

Незалежнасьць імкненьне.

"Усё існуючае — разумна"...

"Усё існуючае — неразумна"...

"Усё існуючае — творча".

Да нашай пары мэтай выхаваньня было — навучыць жыццю: гэта знача, даць чалавеку гатовыя шаблёны, як кіравацца ў тых, ці іншых выпадках. Выхаваньне імкнула, каб выпрацаваць у чалавеку пашану да прызнаных праўд, каб імі кіравалася чалавечасе сумленне. Існавала і існуе перакананьне, што ёсьць нейкі філэзофскі камек, які памагае на усіх шляхах і сьцежках.

І вось, што выпрацавалі такія зданьні: таннае самаздавальненьне, духовае мяшчанства, стаячае балота, адсутнасьць творчасці. Праўда, трудней кожную часіну тварыць, чым ужываць гатовыя, лягчэй здаваліцца зацьверджаным прыкладам, чым шукаць адпаведнага, але характава і шчасьце жыцця якраз залежаць ад таго, ці прытарнаваны да яго, ці адпавядаюць яму формы, у якія жыццё ўкладаецца. Тут ня можа быць нічога гатовага, навучанага, зацьверджанага. Тут не палойдуць старыя шаблёны, бо яны зробіцца толь-

кі гвалтоўнымі, непатрэбнымі і няжкімі.

Сап'юднай падставай жыцця можа быць толькі творчасць. Творчасць на кожным кроку: ў штодзённай працы, у сямейных адносінах, у грамадзянскім руху. Толькі тады жыццё ня будзе сыціскаць форма, і чалавек здаволіць сваё прыроднае імкненьне быць тварцом. Цяпер жыццё поўна нядоля, бо ми ня умеем быць тварцамі. Ми робім з нашага жыцця нямілку ні сабе, ні каму іншаму турму, і нярухома нятворчы дух пануе ў нашай панурай штодзённасьці. Н творчыя рабы, мы лёгка схіляемся прад кожным ідалам формы. Толькі невялікая частка людзей хочучь быць сапраўднымі тварцамі, ды заказаны ім творчыя шляхі ў абшэры грамадзянскай і асабістай штодзённасьці, і ўся іх творчая энэргія кіруецца ў вольныя даліны мастацтва і навукі.

Сапраўды, што такое — мастацтва? Гэта, — перш-на-перш, тварэнне чыстай формы, безканечнае, невываранае тварэнне. Чым вышэй мастацтва, тым ясьней у ім самастойнае шуканьне і стварэнне формы. Зьмест усё болей адрываецца ад жыцця, абасабляецца. Літэратура пераходзіць у музыку, малярства, у скульптуру; і ў музыцы гук пачынае жыць самастойным жыццём; нас цікавіць гармонія гукаў у гэтай форме, якую яны прымаюць у музычным творы. У скульптуры асобную значнасьць мае цела, маса, катвая пад рукою мастака пачынае жыць уласнай гармоніяй, якой няма ў сапраўдным жыцці.

Праўда, такой гармоніі паміж зьместам і формай у жыцці няма, і мастацтва нам дае толькі прыклад таго творчага жыцця, якое павінны тварыць і людзі.

Што мы далей бачым у мастацтве? Ці яно калі-небудзь здаволена, ці мастак калі-небудзь схінае галаву перад споўненым творам, ці пакляняецца ён створанай форме. Не!..

Твор скончана, душа выявілася... і далей, далей бязулынна, без устанку. Для мастака няма такога, самаздавальненьня. Калі душа выявілася ў адным абразе, яна ўжо перарастае яго, шукае ў глыбіні сваё сонечнае істоты яшчэ глыбейшага, яшчэ адпаведнашага сваёй нутранай праўдзе. Дзе-ля гэтага мастацтва ня мае свайго канону, ня мае зацьверджаных шляхоў, абразкоў. Калі мастацтва ўступае на гэты шлях, яно гіне: так было з усімі прыкладамі мастацкага акадэмізму. Апошні, як прызнаньне азначаных шляхоў мастацтва і нейкіх абавязковых абразкоў, душыць вольны творчы дух, і, ня твораць нічога новага, нарэшце, гіне ўсё уласным соку.

Вось як рашае пытаньне аб цялчасьці жывой чалавечай душы і прытарнаваньні да яе формы — вышэйшая чалавечая парола, найболей сумленна парола творцаў: бязустаннай творчасцю, адсутнасьцю самаздавальненьня, вечным шуканьнем, вечным імкненьнем далей, у глыбіню жыцця.

Вось і мы ў нашым штодзённым жыцці павінны стаць такімі тварцамі. Зьдзейсьнілі адну форму жыцця, а ўжо ў глыбіні душы хаваецца новае; яшчэ смутнае і нявыразнае, а ўжо нездавальненьне, што дрэнна і тэе, і гэтае. ня глушыце такога нездавальненьня і сапраўды ня "усё існуючае — разумна", верце голасу вашага сумленьня, жаданьню зьмяніць, палепшыць жыццё. Разумней паляпшыць пастучова, кожны дзень слухаючы голасу сумленьня, чым у гаротныя часы рэвалюцыяў ня быць у сілах стрымліваць голасу помсты і крыўды.

Хай ня будзе для чалавека нічога нярухомага, сьвятога: ні дактрын, хаваючых усё жыццё ў труну выразнай формы, ні зацьверджанай маралі на кожны дзень і гадзіну, на кожнае уздыханьне. Хай ня будзе строгіх дырэктываў, падстава якіх незразумела і далёка пачуцьцю. Хай ня будзе "чалавекаў у футлярах", прыораных златам, з важнымі мінамі, і пустых усярэдзіне, як тыя "гробы паваленныя". Бо усё гэта затрымлівае жыццё, пазбаўляе яго творчасці. Хай гучыць у сэрцы кожнага старое, як сьвет, і, як ён, праўдзівае: "Усё рушыцца, усё цяча, нельга два разы плёхнуцца ў адну раку".

≠ ≠ ≠

Душа чалавечая, што прыходзіць у свят пазіўіцца яго характара, што прыходзіць адзін раз у свят, ні да каго не падобная і адзіная на сваім шляху і назаўсёды выходзіць з матэрыяльнага жыцця, такая душа чалавечая павінна чуць свае права жыць і тварыць, як кажа яе сумленне. Ніхто іншы ня створыць душы, не заменіць ніводнага дня, ніводнай часіны яе самастойнага, самацэннага жыцця. Чалавечая душа, што прыйшла ў свят адзіна радасць ігры жыццёвых косаў, жапаіцца іх цяплом і ласкай, павінна развяснуць усю моц свае творчасці, каб выявіць у творчым тэмпе сусветнага дыханьня, сусветнай гармоніі, прысутнасць якой адчуваць зорныя душы піфагарэйцаў, каб потым у жыццёвым стамленні схіліцца ізноў на улоньне вялікай Маткі-Матэрні, Маткі-нявыразнасці, Маткі-незначнасці, поўнай сілы і моцы, поўнай смутку і нерадажнага жыцця.

Матка-Матэрня — падстава ўсяго існуючага. У ёй зліты ўсе сілы: варожыя і кахаючыя, творчыя і руйнуючыя, але сама яна — нявыразнасць, незразумеласць, — толькі магчымасць тварыць, а не самая творчасць. Яна — аснова жыцця... Як старавечны бог Ксенафана — камяк гразі, дзе змешаны вада і зямля, наветра і агонь — у нявыразнасці, толькі ў магчымасці і жалачыні радзіцца, стварыцца. Поўна яна смутку, поўна галасоў няясных, быццам шапаценьне нераспушчанага лісьця, лепету нерадзіўшыхся дзяцей і звяржоў: быццам сокі жыцця бродзяць, шукаючы свету, чакаючы свайго нараджэння.

Бось адхіляецца прадвечны туман, быццам хмары нараджаюцца, быццам тоненькія пуркі цягнуцца ўвыш, угару... радзіцца першы нагад на жыццё: падзяляецца свят і нявыразнасць змроку... але яшчэ няма самага жыцця, няма творчасці. А калі зазіхаець першая маланка, шырокая бліскучай істужкай, злучаючы высокія, быццам пазбаўленыя цяжкасці, хмары і цёмнае, чорнае, нявыразнае улоньне Маткі-Матэрні, загрымаць граміцы, патрасаючы выразным грукатам прадвечную безгалоснасць, гэта — працнуўся, вышаўшы з лапа Маткі, адвечны Купала, гэта яго павіншаваньне сваймі матчы, гэта — першая ласка сваймі жончы. І ў стамленні завеяшага цяпле, дажы і свету пручь узвыш яшчэ ў зноўні дажыццявога туману першыя расьціны, каторым жыццё дае Матка-Матэрня і благаслаўляе прыгожай формай і характара Бацька-Купала, жыватворны дух, жыватворная форма... Бось адвечная гармонія паміж нявыразнасцю-матэрняй, істотай ўсяго жывога, з творчым духам, каторы дае ўсяму жывому форму.

І мы — з лапа Маткі-Матэрні з вечным творчым духам агнявога Купала, прыходзім у свят, каб тварыць формы, каб з мацярынскай нявыразнасці стварыць нешта "на свайму образу і падобію", па образу нашай праменнай душы. Хай-жа тое, што мы творым, ня робіцца нашымі багамі, бо мы яго творым, а не яго нас.

≠ ≠ ≠

Калі асобная адзінка можа знайсці свой індывідуальны ратунак у мастацкай або навуковай творчасці, дык у сферы сацыяльнай справа стаіць не так проста. Сацыяльная творчасць затрымліваецца і робіцца блізка што немагчымай з дзвюх прычын: першае, што некаторымі сацыяльнымі формамі карыстаюцца валадаючыя класы і штучна затрымліваюць іх развясціць, а другое, што ўмовы сацыяльнай творчасці вымагаюць болей спрыяючых абставін, чымся для творчасці індывідуальнай. Нельга зразумець такой магчымасці, каб учарайшы раб зрабі, ся незалежным гаспадаром свайго жыцця, каб учарайшыя падмятальшчыкі вуліц апынуліся вольнымі мастакамі. Дужа цяжка выхаваць у кожнай адзінай імкненне да агульнай творчасці, зразуменне неабходнасці ісці наперад, не здаваліцца істкуючым.

Дзеля гэтага да нашых часоў сацыяльная творчасць мас ідзе не безупынна, а скакамі. Творчасць мас павінна перамагчы інерцыю зацікаўленых класаў, і заўсёды толькі праз пераворот і рэвалюцыю масы ідуць да сацыяльнай твор-

часці. Такі шлях — ненармальны, негарманічны і незканомны ў стале чалавечай сілы. Маск павінны мець сталую магчымасць творчасці, але ў сучаснасці такой магчымасці нельга дасягнуць. Блізкая мінуўшына вучыць нас, што адных рэвалюцыяў яшчэ далека недаволі. Запэўніць творчасць сацыяльную можа толькі творчая адзінка, масе творчых асоб. Творчасць мас грунтуецца на творчасці адзінак. Прыклад Расеі кажа нам, што рэвалюцыя без індывідуальнае творчасці — толькі вялікая смута бяз канца і

Выходзіць нейкі зачарованы круг: для сацыяльнай творчасці павінна быць творчая адзінка, але узгадаванне гэтай адзінкі ў значнай частцы залежыць ад развясціцца сацыяльнай творчасці.

Нажалі ўсё тое, што цяпер робіцца ў грамадзянскім жыцці, якое мае свой найбольш інтэнсіўны выраз у палітычнай працы, вельмі далека ад дасягнення сацыяльнай творчасці, ад узгадавання творчай адзінкі. Сучаснае грамадзянства, разбітае на класы, хоча здзейсніць свой сацыяльны ідэал палітычным шляхам, г.зн. захапіўшы ў свае рукі ўладу, або маючы на яе значны уплыў. Грунтуючыся на нейкай класе, кожная партыя мусіць правадзіць думкі, карысныя для гэтае класы. Партыя заўсёды кажа аб "рэальнай палітыцы", аб тым, што ў палітыцы няма сэнтыментаў, кажа аб канечнасці "заднаважаньня" інтарэсаў па іх сапраўднай грамадзянскай вазе. Гэта знача, што справа заўсёды канчаецца тым, што чыя "вага" — большая, у каго матэрыяльная сіла — вялікая, той усім і круціць. Праўда, кожная партыя мае харошую праграму, якая пачынаецца словамі аб дабры ўсяго народу, дзе спамінаецца аб лепшых чалавечых ідэалах, але аб істоте харошых слоў трэба разважаць на дзеле.

Напрыклад, Беларусь! прыйшлося практычна пазнаёміцца з рознымі палітычнымі уплывамі. Што-ж можна сказаць аб партыях дэмакратычных. Перш-на-перш, неаднаведнасць харошых слоў і дзела, у каторай выяўляецца класавая прагавітасць і ўсё душачае, гвалцячае, сыціскаючае ў сваіх ланцугах, духовае мялчанства, аб якім казалі вышэй. Наперад, калі выяўляюцца вынікі "рэальнай палітыкі", дык з-пад штандару з харошымі словамі "вольныя з вольнымі, роўныя з роўнымі" выглядае прагавіты твар шляхціца. І гэта зразумела, бо пры палітыцы рэальнай і дэмакратычнай, якая ня хоча лавіць жураўлёў у небе, заўсёды ідзе аб скурных класавых інтарэсах, аб скарыстанні абавязковага, прымусовага стану рэчаў у гаспадарстве. Тут нельга думаць аб магчымасці сацыяльнай творчасці.

Няздольнасць сацыяльнай працы ў палітычнай форме датычыцца ўсіх партыяў, стоячых на класавым грунце. Карысна — класавая адзнака характарызуе ня толькі буржуазна-дэмакратычныя партыі, але і сацыялістычныя. Прызнаць палітычную нездольнасць сацыялізму тым горай, што да апошніх часоў сацыялізм быў адзінаю касулькаю, адзінай надзеяй на магчымасць лепшай будучыны. Сацыялістычныя мучанікі сваймі крывёй, сваім бязрадасным, ахвярным жыццём без сьвятла і асабістага шчасця рабілі, здавалася, фундамент сонечнай будучыны. Пачаткавы сацыялізм Р.Оуэнса, Ш.Фур'е, С-Сімона, які звалі ўтапічным, вязаў духоўна сувязі са ўсімі лепшымі барцамі за чалавецтва — першымі хрысціянамі, гуманістамі... На іх штандарах стаяла: шчасце ўсіх, шчасце адзінак. Так яшчэ Піліп Фор у ноч перад лятавым паўстаннем парнскага пралетарыату /1848 г./, ня ведаючы аб дэктрыне Маркса, што шлях сацыялізму ідзе праз захапленне палітычнай улады сацыялістычным пралетарыатам, але чуючы моцна сваю сувязь з тым Першым, што апавясыў у васкрасенне праменнай чалавечай душы над цемраю і сьмерцю жыцця, пісаў так: "Божа, даруй нам тое, што мы ня можам ісці па Твайму шляху мучаніцтва, а станем заўтра на крываваую барацьбу".

І шмат паўстаўшых сталі сапраўднымі мучанікамі. На крывавым шляху сацыялістычнага мучаніцтва летуцелі не аб захапленні ўладай, не аб дыктатуры штыха і кулямэта, а аб звальненні чалавечага духу, аб праменнасці жыцця для ўсіх зьяняваных і пакруджаных.

/працяг на с.7/

Так было да той парні, пакуль сацыялісты не пайшлі на палітычную працу ў буржуазным, клясавым гаспадарстве. Пачынаючы ад Маркса, згаслі вялікія жаданні і лятункі аб вольным чалавеку. Заместа "утопія" высунулася "навучная" ідэя захаплення палітычнага апарату, каб сілкам вясці масы ў сацыялістычны вырай. Натхнёнасць сацыялізму знікла, замянілася пустым, буржуазнага характару, крывагорнай дактрынай: Маркс спусціў сацыялізм з "утапічнага неба" ў роўні звычайнай дэмакратычнай партыі, якая марыць аб захапленні ўлады, змяніўшы сьвяту справу чалавечага вызвалення на дасягненне клясавай перамогі. Праўда, треба ўзяць пад увагу, што тут ідзе аб клясе прыгнечанай, абрабаванай; але кожны, хто ведае сучасныя адносіны, павінен прызнаць, што з учарайшага раба выходзіць найлепшы рабаўладца. Значыць, справа ня ў тым, хто будзе кавец кайдані, а хто будзе насіць іх, справа ў тым, каб зусім сціснуць нявольніц Марксізму адкажуць, што ў ідэале захаплення ўлады і диктатуры ёсць адсутнасць прыгнечаных, бо ўладаром павінен быць усе прыгнечаны, усе працуючыя. Направер выходзіць ня так. Як толькі выяўляецца элемент ўлады, яна заўсёды застаецца ў руках невялікай групы: такая ўжо істота ўлады. Марксізм ліць магчымым даць уладу толькі пралетарыату, ну, а сялянства павінен прымаць яго хоць і "працоўную" диктатуру. Значыць, ужо рабы і ўладары ёсць; і прыклад камуністычнага досведу Расеі сьведчыць, што працоўныя ўладары могуць быць вельмі жорсткі і несправядлівы да сваіх працуючых рабаў.

Сур'ёзна казаць аб розніцы паміж сацыялізмам і камунізмам, ведаючы, ня можна, бо ў іх адзін слуп — марксізм і дактрына захаплення ўлады. Тое, што робяць маскоўскія камуністы, у належных абставінах паўтарылі і варшаўскія сацыялісты. Розніца толькі ў тым, што сацыялісты — болей практычныя рэалісты, а камуністы — рамантыкі не бяз дзіцячай самаўпэўненасці. Але як адзікі, так і другі кірунак жадае здзейсніць диктатуру пралетарыату, абмяноўчы другія безумоўна працоўныя клясы, бо аб апошніх марксізм заўсёды кажа з вялікім тактычным рэвэрсам.

Ёсць яшчэ грамадскія кірункі, якія завуць сябе сацыялістымі, але з марксізмам супольнага маюць або мала, або варожа да яго настроены. Гэта тыя, што прызналі спадчыну "утапічнага" сацыялізму: на захадзе — хрысціянскія сацыялісты, на ўсходзе — народнікі /палітычны іх выраз — эс-эры/. Беларускае рэвалюцыйнае сацыялісты /беларускае с.-р./, маючы свае карані ў народніцтве, моцна адхіліліся ў бок марксізму. што гэта — наплывовае, ці істотнае — таксама будучына. Гэты кірункі сацыялізму болей чулыя да справы агульна-чалавечага адраджэння, вераць у неабходнасць творчай чалавечай адзікі, меней апіраюцца на клясавы грунт, але практычна, як кожная сакта, былі абхоплены духавым мяшчанствам, застылі ў пакланенні дактрынам і аўтарытэтам і меней дасягнулі, чымся іх спрытныя калегі. Але треба прызнаць, што гэты немарксісцкі сацыялізм мае жывыя карані ў грунце жыцця і змярцьвеў толькі з-за свайго сактанцтва, бузкасці, духовага мяшчанства, каторае пашкодзіла яму выйсці на шырокі шлях.

Так ня здолелі актыўныя палітычныя партыі развязаць справу вольнай творчай асобы і сацыяльнай творчасці, бо ў ідэале кожнай быў ланцуг, прымус, диктатура, як для іншых, так і на саміх сябе. Сучасныя партыйна-клясавыя групы і ўлады, што апіраюцца на такія групы, скончылі поўным банкруцтвам. Сваймі сіламі, ня грунтуючыся на ўсёй грамадзянскай працоўнай масе, а толькі барчыся і асыферагаючыся яе, яны ня здолелі здзейсніць тых лезунгаў, якія так шчодро абяцалі сваім народам. Усе дэмакратычныя вольнасці здарованы дэмакратычнымі ўрадамі, сацыялістычны ідэал зусім далёкі ад здзейснення ўрадамі, якія завуць сябе сацыялістычнымі. Ніхто з сучасных сьведчых грамадзян, калі ён не атрымлівае значнай урадавай падмогі, шчыра ня пойдзе бараніць афіцыйных перакананняў, ніхто ня пойдзе паміраць за гукі дэмакратычнай магічэльсцы ці сацыялістычнага інтэрнацыяналу. Так тыя,

што пачыналі шумлівай палітычнай бутаформай, вярнулі шую шэрсцю ўверх. Іх сучасная, гінучая сіла апіраецца, пакуль, на народнай памяце і несьведомасці, на прыхільнасці да гучных, незразумелых формул-заклінаньняў.

≠ ≠ ≠

У апошнія гады беларусы практычна пазнаёмліліся амаль што з усімі кірункамі палітычнай думкі, і хто-б да нас ні прыходзіў, ніхто не папытаў наш працоўны, сялянскі народ, ці таго ён хоча; ніхто не зацікавіўся, а як-жа ён надумаў пабудаваць сваё жыццё. Навет магчымасці голасна гаварыць, ці тэрнуецца тое, што нам прапануюць няпрошанна госьці, ня было дано беларускаму народу. Лезунгі захапелі жыць і лавілі сваю жыццёвасць сілай пагрозы расстрашу, катаваньнем гумовай палкай, здэкам над кожнай праймай сьведчых адносін да свайго зместу. Толькі засьценкі ўсходу і захаду могуць пасьведчыць, колькі чалавечых ахвяр прынесла Беларусь за самае маленькае імкненьне быць сама сабой. Трудна ў такіх абставінах казаць аб сацыяльнай творчасці, калі да нас прыходзілі з гатовымі формуламі і прымушалі супакоіцца на такім пракруставым ложы. Казаць аб сацыяльнай творчасці ў нашым становішчы, гэта — казаць няпрыстойныя анекдоты ў доме мерцьвяка.

А жыццё пячэ. Можна з пэўнасцю сьцьвердзіць, што ўжо ўсе тое, з чым прыйшлі да народу нечаканна аякуны, усё гэта ўжо старанела і зусім нягожа да жывога. Бо галоўнай умовы грамадзянскага жыцця — магчымасці тварыць — мы ня маем.

Перажытае і тая акалічнасці, якія мы наглядваем навакол сябе, кажуць нам, што запэўніць магчымасць грамадзянскай творчасці мы можам толькі ў разе адсутнасці чужынскага прымусу. У гэтай выплывае падстава да неабходнасці палітычнай незалежнасці, як першая падстава для народу быць самім сабой. У гэтым кірунку пачала працаваць беларуская палітычная думка. Але треба адзначыць, што дамаганьню незалежнасці, як падставе грамадскай творчасці, гэтай творчасці і не хапала. Треба прызнаць, што справа незалежнасці толькі ў першыя часы свае неазначанасці мела свой праўдзівы, шчыры характар, за што той перыяд /ураду А.Луцкевіча/ і можна назваць "утапічным", рамантычным. Калі-ж справа незалежнасці скіравалася на практычны шлях сучаснай палітычнай працы, яна апынулася ў іпозах палітычнага прымусу, палітычна-клясавай зацікаўленасці і ад сучаснай палітыкі мала чаго можа чакаць народ, быццам ён выкарыстае яе для свае народнае творчасці.

Як-жа стаіць справа ў жыцці? Першы беларускі ўрад, што стаяў на грунце прынцыповай незалежнасці, не дасягнуў ніякіх практычных вынікаў. Першымі спробамі "рэальнай" палітыкі былі спробы яго наступнікаў. Так, змянітая "Найвышэйшая Рада", або "Дырэкторыя", хацела згаварыцца са шляхоцкім урадам Пільсудскага, і, пэўна, стоячы на грунце незалежнасці, Дырэкторыя была фактычна блізка ад здаваленьня культурна-нацыянальнай аўтаноміі, аб чым сьведчыць прамова ў Польскім Сейме прэм'ера Скулскага. Гэты кірунак, як мала жыццёвы, практычна-адкінуты.

У ліпіні 20 г. група фэдэралістычна настроенай інтэлігенцыі прызнала "беларускі савецкі ўрад": савецкую Беларусь за магчымасць легальнай працы. І гэтая спроба рассыпалася, не пакінуўшы навет ніякіх сьлядоў.

Цяпер найболей рэальным шляхам здаецца умова с.-р.-аўскага Ураду зь ліцьвінамі. Але і тут толькі сьляпы ня убачыць, што палітыка міністэрства па беларускім справам у Ліцьве, сьведчыць аб тым, што ліцьвіны м хць уласныя зданьні, непадобныя да зданьняў саміх беларусаў.

На гэтых кароткіх увагах хацелася затрымацца, каб паказаць, што ў сучасных умовах так далёка нам яшчэ да запэўнення грамадзянскай творчасці шляхам адной палітычнай працы. Ясна, што пад чужацкім панаваньнем мы, як і іншыя, здаровыя народы, ахвяраваны на паўстаньне, або на дэгенэрацыю. Але і сучасная палітычная дзейнасць у кірунку незалежнасці, падгрунтаваная на захапленні ўлады палітычна-клясавымі орга-

/працяг на с.8/

измі, яка можа зваляць сумленнага чалавека. Але не дасягне ўсе роўна забеспячэння грамадзяне самадзейнасці і можа выклікаць новы роспач і невдачленне.

Нашы прарокі-песняры, мусіць, марылі аб сапраўдна вольным жыцці ў сваіх несмяротных абразох:

"...будзе унукаў паківанне
Там, дзе сягоння плача дзед",
/ Я. Купала /

аб праўдзівай незалежнасці, вольнасці духу:
"Прыдзе т нам воля святая чаканая",
/ А. Гарун /.

Бо гэтыя пранікаючыя словы ня могуць адносіцца да кургатай палітычнай незалежнасці пад ласкай сымпатычных суседзяў, ці нават аб незалежнасці гаспадарска-васемнай з абавязковай дыктатурай, якой-небудзь кіруючай клясы. Бо для нас, грамадзян-беларусаў, усе роўна, хто паложыць на наш стол свой каніт у лякерках, ці свой шляхціц-пан, ці сацыялістычны таварыш, ці запанеўшы мужык, — ня ў гэтым знойдзе свой выраз "воля святая, чаканая" ... Не аб гэтым летуцелі вяшчуны.

Вось, калі чалавек даволі малалы сэрцам, каб мець надзею, што з жыцця можна зрабіць нешта цікавае і каштоўнае, затрымаецца думкай над сучасным жыццём, дык спачатку яму пачне здавацца, што выхад няма, што святлае і праменнае — толькі мана, а наперад усе зліваецца пылам і гряззю. Запраўды, гдзе-ж той светагляд актыўных людзей, пчыра кахаючых працоўны народ, для якіх яго доля — іх доля, дзе-ж такі светагляд каб ён здагодзіў сумленнага чалавека?

Усе існуючыя пагляды на жыццё можна груба і прыблізна падзяліць на два станы: адны кажуць — "усё існуючае разумна", другія-ж — не разумна. Хай вылучым нам ігэль, што мы яго формулу скарыстаем у тым сэнсе, як яе ўжывае грамадзянска, а ня ў тым такім, які ўжываюць у яе вялікі філосаф.

Прыхільнікі таго, што "усё існуючае — разумна", не становяць, якой-небудзь, выразнай групы, тут мы знойдзем думкі і кірункі, належачы да розных чалавечых груп. Найболей выразны прадстаўнік гэтага кірунку — афіцыйнае хрысціянства, як яго тлумачыць духавенства. "Любі бліжняга і ня рыпайся, бо нічога ня зробіш... Ніводзін волас не спадзе з тваёй галавы па тваёй волі... Калі бачыш несправядлівасць, гэта ад Бога, так павінна быць... Паважай начальнікаў, ня лай багатых, бо нічога не паможа"... Быццам так заповедаў Той, быццам такі раілі спакон заповедаў Той, хто казаў: "ня мір прынес вам, а меч". Быццам Той казаў паважаць бязумоўна старэйшых, хто, бліжучы вачыма, мятаў на іх громы і самую крўдзую лаянку: "ліцемеры, зьмеі, параджэнні ехіднін... вар'янты і сьляпне... хай упадзе на вас уся кроў праведная, якую вы працілі... вось застаўляеца дом ваш пуст"... і гразіў ім вечным агнем і скрыгатаўнем зубоў і паклонам, як на няплодную смакоўніцу.

"На маісеявым сядалішчы селі кніжнікі і фарысеі", гэта-ж літаральна адносіцца да сучасных прапагандзістаў афіцыйнага хрысціянства, каторыя засялілі аб тым, што "і Айцом нікога не завеце, бо адзін у вас Айцец на небе, і настаўнікамі не завецеся, бо адзін настаўнік — Хрыстос." Сучасныя айцы і настаўнікі высмакталі з пальца тое, чаму вучаць народ, і істота вялікага, несмяротнага учэння ў іх вуснах пажоўкла, ссохла, страціла жывы дух. Хрыстос казаў, што мы — сыны Божыя, нам кажуць, што мы — дзеці нячысціка. — Н казаў, што мы павінны рабіць волю Айца намага нябеснага, сучасныя айцы і настаўнікі, што — іхню, бо воліны, творчы дух не ад Бога, а ад нячысціка. Так адмаўляецца творчасць, імкненне да святлейшага, а жыццё ўганяецца ў форму выгляднай набожнасці.

А вось з другога канца вучэнне аб разумнасці існуючага. "Усе факты грамадзкага жыцця знаходзяцца ў залежнасці ад "гістарычнай неабходнасці". Тое што ёсць, мае свай гістарычную падставу — такая істота погляду на жыццё, як рэформа-сацыялістаў, якіх камуністыя завуць сацыял-здрайцамі, так і кожнага, хто хацеў нешта стварыць з жыцця і спасаваў перад ім.

Мы бачылі праменнасць паходжэння самога сацыялізму, а рэфармістыя кажуць: "вось гэтыя зьявішчы жыцця — гістарычны, неабходны, знача і сацыялісты кавет іх павінен прыняць. Бараніць бацькаўшчыну трэба, — знача, трэба войска. Трэба войска — патрэбны вайсковыя кредиты. Байца вымагае тайн, знача, гэтыя кредиты не падлягаюць народнаму кантролю". Так рэфармістыя адмаўляюцца патроху ад усіх жаданьняў сацыялізму, трацячы сэнс свайго існавання.

Вынік з гэтага той, што разам з разумным пачынае існаваць і неразумнае, і калі жыццё прынята цалком, дык трэба прыняць усе яго бакі. І вось, калі вы сустракаеце чалавека, які згаджаецца з асновай існуючага /проці дэталю ён можа расіць апазыцыю/, дык робіцца ясным, што творчае і жывое ў ім памерла, што ён здольны толькі на маленькае, што яму не дасягнуць аг'янага і вечнага.

Ёсць другі тып светагляду: "усё існуючае — неразумна". Тады нехапаючая папярэдняму тыпу актуальнасць у грунтоўным перабудаванні жыцця кідаецца ў другую скрайнасць. "Так далей жыць нельга", любімы выраз Бакуніна, і бакунізм зьяўляецца найболей ясным прыкладам гэтага ультра-актыўнага светагляду.

"...мы стары свет зруйнуем
Да асновання... А затым
Мы наш, мы новы свет збудуем.
Хто бы нічым, той будзе усім".
Так пачыне сучасныя актывістыя — прыхільнікі ІІІ Інтэрнацыяналу. Іх дослед з'роблены.

Ал старой Расеі не засталася і каменя на камені. Грунт жыцця стаў новым, але чаму-ж у дэталю жыцця так прыкра палобна да старога? Чаму трудавая павіннасць падобна да паншчыны, сучасныя адміністратары да старых гараднічых, чаму адкрыта кажуць: "не абманеш — не педзеш", чаму ў працоўнай рэспубліцы ніхто літаральна ня мае магчымасці жыць з уласнай працы, а павінен шукаць непрацоўнага заробку: у спекуляцыі, хасарністве і іншым, што забаронена законам? Чаму гэта дэталю жыцця так здымаюцца з яго, калі зменена самая аснова? Ёсць і ў сучасных камуністых свайго гатунку рэфармістыя і хрысціянскія маралістыя, якія кажуць, што наогул усе добра, а перашкаджаюць толькі "маленькія недастаткі механізма", што вынавата не змена асновы, а гэтыя самыя дэталі: тут маем ужо справу з вечнай праявай духовага мяшчанства.

Справа-ж, паўне, толькі ў тым, што на змененым грунце жыцця людзём не хапае творчай здольнасці, каб вытварыць адносна да новага грунту і ўсе дэталі. Не хапае творчай энергіі, і мімаволі драбніцы вяртаюцца да старога, абяртаючы жыццё ў дрэнную карыкатуру, на новае віно ў старым мяху, або труп, убранны ў балевую вопратку.

Гэтага страшнага выгляду служаліся найбольш сумленныя камуністыя. Пасля актыўнага выступлення нямецкай камуністычнай партыі ў марцы сёл.г., творчасць якое вызначылася ў сотнях сьмерцяў, узрывах, псаванні дарог і інш., іх абумовіў правядыр — Леві, адхіліўся ад іх, пачаўшы голасна маракаваць:

"Таварышы, што вы робіце?.. вы, што кажаце аб долі і волі работнікаў — чаму кідаеце іх на сьмерць, голад і пядолю?" Так кліча і кожны пчыры прыхільнік працоўных масаў. "Сама" Кляра Цэткін зрабіла прапаганду аб змене партыйнай тактыкі, якая больш падобна да бакунізму, чымся камунізму...

Абодва погляды на жыццё, як "усё існуючае разумна", так і працоўны, маюць у сабе частку праўды. Першыя кажуць аб магчымасці змены дэлага і патрэбы працаваць над дэталюмі. Тут ёсць радца, бо чалавек павінен, тварыць жыццё цалком і ў вялікім і ў малым. А патрэба тварыць вялікае вечнае, што здаецца немагчымым першаму светагляду, падчыркнана другім кірункам. Чалавек павінен тварыць вялікае, ён чуе, што ён — сын "Божы", што ён частка Бога, што ён павінен тварыць волю Айца свайго.

Так абодва кірункі зліваюцца ў адзін — "усё існуючае — творча", гэта знача, вымагае творчасці, працы, а што існуючага няма ні разузнага, ні неразузнага. Пакуль яно існуе, як-

он стаіць, патуль яно неразумна і вымагае творчасці; пераз творчасць яно імкне да разумнага, але па сваім здзейсненні зараз-чя робіцца неразумным, г.зн. вымагае новае творчасці. У жытым няма ні разумнага, ні неразумнага, гэта — катэгорыі няжывога. Жыццё вечна імкне, ліецца, цячэ. Вечны творчы працэс ад неразумнага да разумнага і ніколішняе недасягненне да апошніх, вась — істота жыццёвага працэсу.

Гістарычныя шуканні няпрымусовых форм сацыяльнага аб'яднання.
Сучасная кааперацыя, як узор няпрымусовага злучэння.
Адвечны шлях.

Х Х Х

Няхай сучасная палітычна-грамадзянская дзейнасць — банкрут, няхай найбольш пашыраныя сьветагляды не разьвязваюць найбольш канечных жыццёвых пытанняў, а выхад ёсць, быў адвек, мігаціць адвечны веснавы прасьвет: ён у сталай творчасці бязупынай, бязустаннай. Ні прымусовае гаспадарства, ні сучасныя палітычныя партыі, пачынаючы ад чырвона-сацыялістычных, і канчаючы чорна-клерыкальнымі, якія лятуць аб захапленні ўлады і аб бязлітаснай дыктатуры, ня выхваляюць творчага чалавека. Будучына іх — духовая сьмерць.

Неабходна стварэнне новых сацыяльных аб'яднанняў, у якіх гарманізавалася б маічмасьць існавання вольнай незалежнай адзінкі асоб і плоднай сацыяльнай наступовай працы, незатрыманай прагавітым эгаізмам адзінкі. Незалежная творчая адзінка ў творчым, няўздэрымным адзіначным эгаізмам хаўрусе — ідэал будучыны. Ён быў часткай здзейсненны ў прошласці, у малой долі ёсць і цяпер.

Самыя пачатковыя людскія грамадкі былі пабудаваны на падставе прымусу. І пачатковыя рэдавы камунізм і сямейныя калектывы, на якія распалася радавая камуна, былі пабудаваны на абавязковай прыналежнасці кожнага сябра да свайго роду, або сям'і. У ўнутраных адносінах панавала старое абываёвае права ды воля старшага як бязумоўная ўлада. Трудна было шукаючай адзінцы здаволіцца такімі абставінамі. Яна рвалася на волю, але там чакалі яе дзікія зьвяры, голад, небяспечнасць; у грамадзе — прымус, неадпаведная жаданьням праца, зьдзек дужэйшых над слабымі. І вась яднаюцца грамадкі нездавольненых і адходзяць ад роднага каранья. Прадгістарычныя часы і ранейшая гісторыя славянаў ведае бяз ліку гэтыя грамадкі-аб'яднаньня, каторыя шукаюць новага жыцця, новай долі. Беларускія сябрыны, паўночна-славянскія ватагі, чорнагорскія ўдружэньні, чэскія задругі, то на лёгкіх чаўнох па рэках і морах, то сухім шляхам ідуць на новыя месцы, займаюцца промысламі, творачы сабе жыццё, якое ім здаецца лепшым. Калі сябру што не падабаецца, ён вольны пакінуць сябрыну, адыйсці; калі ўсе незадаволены, сябрына распадаецца і сябры ідуць шукаць лепшай долі. Такім крокам ідзе славянская каленізацыя, пакуль цяжкая рука земскай улады не накладвае ярмо на новыя калені і не аплятае іх прымусам гаспадарска-свабоднасці.

Да позьнята веку затрымалася адна такая грамада, якая давала магчымасьць дыхаць іншым наветрам украінскім і беларускім сялянам. Гэта — Запарожская Сеча. Адсутнасць прымусу да сваіх сяброў была галоўнаю яе адзнакаю, приходзіў, хто хацеў, і адыходзіў, калі яму падабалася. Сеча з аружжам у руках бараніла чалавечае права на волю і незалежнасць, але ніколі ня была разбойным гняздом гультаёў і зладзеяў, як яе хочучы выставіць шляхоцкія гісторыкі. Запарожцы жылі працай, займаліся гандлем, ездзілі чумакаваць засольлю ў Крым, займаліся рыбным і зьберавым промыслам, некаторыя нават працавалі на раллі ў сваіх хутарох. Але пацят да вольнага, бяспрымусовага існавання гнаў іх зноў і з правага і з левага берага. Дняпра у незаўсёды сытую добра ўбраную Сечу, каб тут даць волю сваім інды-

відуальным жаданьням, хоць і былі яны вельмі простыя і здаваліся гульняй, добрым таварыствам і першабытным спортам.

Х Х Х

Цяпер існаваньне такіх рыцарстваў-брацтваў — немагчыма /а шкада!/, бо прымусовая партыйна-клясавая гаспадарска-свабоднасць на ўсе павінна наляжыць свайму ітэмпэлю. Дык праявы зьяднаньня вольных адзінак у няпрымусовай грамадзе ўсе-ж такі ёсць у тых кірунках жыцця, дзе іх забараніць нельга.

Сучасная кааперацыя, якая працуе толькі ў эканамічным кірунку, зьяўляецца адным з узораў няпрымусовага аб'яднання. Некаторым такое цвёрджаньне можа здацца сьмешным, калі глянуць на сучасную, тым болей кравую кааперацыю, якая ўся ўпэкалася ў селяцкім сесе і здаецца болей пасьвяціла свае сілы нячыстай спекуляцыі, чымся ідэі стварэння вольнай адзінкі ў вольным хаўрусе. Але напярэды выходзіць, што кааперацыя — адзінае грамадзянскае зьявішча, якое няпрымусова аб'ядноўвае сяброў і не дэкларуе прымусу для іншых.

Трэба адзначыць, што ў кааперацыі, нягледзячы на яе сур'ёзныя жыццёвыя заданьні і багу, няма нічога падобнага да палітычнай пляцоўкі. Кааперацыя ня мае азначанага ідэалу, які мог-бы зрабіцца Малыхам кааперацыйнага руху, вымагаючым чалавечы ахвяр. Рух кааперацыі кіруецца выняткова жыццёвымі заданьнямі, і ніякай папярэдняй ідэалягіі ў ім няма. Былі спробы ў гэтым кірунку, каб стварыць кааперацыйны ідэал, як скончыліся яны няўдзяхам. Перад існуючымі ідэаламі — буржуазным і сацыялістычным, кааперацыя ў сваёй цэласці галавы не схіляе. Рух сацыялістычнай кааперацыі, дзе яна падпарадкоўваецца марксісцкаму ідэалу, толькі вынітак, які яшчэ больш падчыркавае агульнае правіла.

Кааперацыя ня кажа: "Я маю гатовую праду: прыходзь і бяры", яна толькі кажа: "Твары — творачы — руйнуем". У кааперацыі няма гатовых шаблонаў, штампаў на кожны выпадак жыцця; калі такія штампы зьяўляюцца, жыццё іх выкідае вельмі лёгка, без рэвалюцыі, за вакно.

У сваім аб'яднанні асоб, кааперацыя не застаецца абавязковай: калі табе па дарозе, ідзі разам, а не — ідзі, куды хочаш. Жыццё так вяліка і яшчэ незразумела што ня можа быць штампаваных, для ўсіх абавязковых, шляхоў.

Кааперацыя ня мае гатовых рэцэптаў паляпшэння жыцця. Маючы вялікія эканамічныя заданьні, яна ведае, што сваімі кааператывамі не замесціць усяго гандлю і вытворчу. Калі ёсць незразумелыя тэарэтыкі /Шарль Жнд/, што кажуць, быццам кааперацыя захопіць усю эканамічную справу ў свае рукі, дык сапраўдная кааперацыя адказвае яму: "дурны хлопец, ці можна жыццё прамаўляць гатовыя шляхі".

Але пэўна, што праўдзівы жыццёвы кірунак — той, якім ідзе кааперацыя.

Х Х Х

Пэўна, што выпрашэньне будучыны — у зьніштажэньні прымусу, у аб'яднанні ўсяго грамадства для здавальнення яго патрэб у такія грамады, якія падобны да сучасных кааператываў. Кожны павінен быць вольны ў сваіх жаданьнях. Ніякіх прымусовых ахвяр, ніякіх багоў не павінна быць. Вытвар, гандаль, прасьвета, гаспадарчыя патрэбы здавальняюцца вольнымі аб'яднаньнямі спажывоў і вытворцоў.

Гэта цяпер здаецца дзіўным і немагчымым, але жыццё кіруецца на гэты шлях. Мы надта зьдэмаралізаваны прымусам, што ня можам адразу стаць вольнымі, навет марыць аб гэтым. Але галоўнае жаданьне чалавека — гэта жаданьне быць вольным, быць тварцом свайго жыцця.

Тыя перашкоды, што здаюцца нязломнымі, упадуць разам з прымусам. Такія забароны, як прыватная ўласнасць, якая становіць камень дзяткаў буржуазных і сацыялістычных вучэньняў, яны згінуць, як туман перад сонцам, калі

згінае прымус, калі запануе вольная творчая асоба. Прымус не абараніць прыватнай уласнасці і ня знішчыць яе. Добры прыклад зноў — Расея. Тамка знішчана ня толькі уласнасць на нярухомасць, а амаль і самая нярухомасць, затое уласнасць на рухомыя рэчы яшчэ павялічылася. Ні ў адной старонцы жыцця чалавека не раўняецца некалькім фунтам хлеба, а ў Расеі гэта — факт.

Адсутнасць прымусу павінна пранікнуць увесь грамадскі быт: палітычны, эканамічны, маральны бакі жыцця, бо толькі з гэтай умовай знойдзе свой выраз творчасць як асоба, так і сацыяльнага цэлага. У гэтым — наша надзея, у гэтым нагад на прадсвет, і запраўды жыццёвы кірунак.

Не адразу усяго дасягнуць. Не адразу выхаваць творчую асобу. Будучына належыць да творчай асобы, але яшчэ доўгія гады "мёртвыя будуць хаваць сваіх мерцвякоў". І нечалавечы ўціск, і неміласэрныя рэвалюцыі, і паўстанні павінны яшчэ перанесці чалавецтва. Тое, што існуе цяпер: прымусовае гаспадарства, урады, цвёрды закон, турма, кара — ёсць вынік чалавечай, грамадзянскай нятворчасці. Гэта ўсе згіне не пад прымусам, ня будзе зруйнавана сілай, а будзе зруйнавана далейшай чалавечай творчасцю. Бо калі сілай знішчыць існуючы парадак, дык нятворчасць сучаснай чалавечай масы створыць сабе назаўтра яшчэ горшыя кайданы, турмы і мукі. Такі дослед усіх рэвалюцый старажытнасці і сучаснасці.

Тыя погляды, якія тут выяўлены, шмат каму здадуцца анархізмам. Ад гэтага шмалы, як ад кожнае іншае вызначанае форм, трэба адмовіцца, бо яна мае ўжо свой перакручаны жыццёвы змест, і замест развагі лепей прывесці такую расейскую аступку:

"Анархистик уташил
Полубок тетки,
Ах, тому ль его учил
Господин Кропоткин?"...

Гэтыя эскізы мелі на мэта не правядзенне якіх-небудзь групавых поглядаў, а выяўленне тае істоты жыцця, якая існавала ад самага пачатку чалавецтва і рабіла спробы эвалюцыянаваць у розных кірунках: эўлінійскай культуры, хрысціянства, гуманізму, у дэмакратычным і сацыялістычным рухах, паміж іншым і ў анархізме, хоць усе гэтыя рухі не змярцелі і застаюцца формамі. На шляху чалавечай творчасці вырасталі пераходы у постаці хочучай валодаць формамі. І форма захапляла жыццё, дыктавала свае умовы. А чалавечая душа рвалася з яе кайданоў, хацела спарадкаваць жыццё так, як казалі "ласнае сумленне, хацела ісці за сваімі уласнымі імкненнямі, чула, што гэта — непатрэбна "зв'язваць ярма цяжка і незасімя і ускладаць на плечы людзям". І ўцякала ад гвалтачэга жыцця, шукала свайго ратунку.

І, як г'зваленне, яшчэ на зары чалавецтва, загучалі чароўныя вечна-прыгожыя, вечна-жывыя словы Бога аднаўлення, Бога уваскрасення: "Прыходзьце да мяне ўсе струджаныя і пакруджаныя і Я спакою вас. Бярэце ярмо маё на сябе і навучэцеся ад мяне; бо я — сціплы і смярны сэрцам, і знойдзеце спакой душам вашым. Бо ярмо маё — добра, і цяжар мой лёгкі."

Так у глыбіні вякоў знайшло свой выраз імкненне здаровай чалавечкай душы ісці ўласным шляхам да боскае творчасці, скінуўшы ланцугі тугі і пакуты. І цяпер, прабуджаныя да творчасці і роднага масы, чуючы ў сабе прысутнасць творчай Міравой душы, з рашучасцю кажуць: "творачы — зруйнаем".

РАДЫЁ ВАТНКАН БЕЛАРУСКАЯ ПРАГРАМА

Час грынвічскі	Час на Беларусі	Хвалі ды адпаведныя частаты
16.45	20.45	49 м. 6.185 кгц 31 м. 9.755 кгц 25 м. 11.717 кгц
		с.х. 1.611 кгц
03.45	07.45	41 м. 7.250 кгц 31 м. 9.755 кгц 25 м. 11.740 кгц

3 новых перакладаў.

ПСАЛМЫ

ЧАСОВЫ ДАСТАТАК БЯЗБОЖНЫХ

1. Спакуса пазаздросьціць бязбожнаму
Які добры Бог да Ізраіля,
да тых, хто сэрцам шчыры!
2. А я — ледзь ногі мае не пахіснуліся,
ледзь падэшвы мае не пакаўзнуліся —
3. я ліх ім быў пазаздросьціў,
як убачыў дастаткі бязбожных.
2. Таямніца дастаткаў у бязбожных
4. Бо няма ім цяроўняў да самае сьмерці,
і сіла моцная ў іх.
5. На палы людзгой іх няма,
і разам зь людзьмі яны ўціску не зазнаюць.
6. Вось таму іх напхалі іх ёсць пыла,
а іх стрэі — насільле.
7. Вылазяць ім вочы ад тлушчу,
жадзеньні іх сэрца збыліся,
8. сьмяюцца яны з усяго; зласліва паклёпы
наводзяць;
ганарыста гавораць.
9. Вусны свае ўносяць да неба, —
а іхны язык па зямлі валачэцца.
3. Нараканьне праведніка
10. Таму і зьвяртацца людзі да Яго,
і п'юць ваду поўнаю чашаю
11. і кажуць: "Ці ведае гэта Бог?
і ці мае Усявышні вядомасць,
12. як вось гэтыя грэшнікі песьпяцца на гэтым
сьвеце
і багатыці свае памнажаюць?"
13. /І сказаў я: /Ці ж не дарма ачышчаў я сэрца
маё
і у нявіннасці вымыў рукі мае,
14. і увесь дзень я цяплю удары,
і кожнае раніцы кару прымаю?
4. Вясвятленне таямніцы
15. Калі б я сказаў: Буду так гаварыць, як яны, —
дык здрадзіў бы роду сыноў Тваіх.
16. І задумаўся я, як зразумець гэта;
але цяжка яно ў вачах маіх,
17. пакуль не увайшоў я ў сьвятыню Божую,
і не зразумеў іх ганца.
18. Праўда, — на коўзкіх шляхах паставіў Ты іх,
і скінеш у прорвішчы іх.
19. Як раптоўна яны увайшлі ў спусташэнне,
згінулі, зніклі ад страху!
20. Як сном пасыпа абуджэння,
так Ты, Госпадзе, іх разбудзіўшы,
знішчыў іх мрой.

ІНФОРМАЦІЯ

Купите рысакан!

На паіменнае галасаванне была п'стаўлена прапанова ўключыць пытаньне пра Артыкул 6 Канстытуцыі СССР у парадак дня Зьезда народных дэпутатаў:

Прагаласавалі: "ЗА"
Бальбасаў В., Галаўнёў В., Дудко Т., Ігнатовіч М.,
Кісялёва В., Кучэйка А., Матэушук З., Мамота-
ва Т., Шацько П., Якушкін В.

Прагаласавалі: "СУПРОЦЬ"
Лучанок І., Калашнікаў В., Міласердны А., Сяму-
ха Ул., Сакалоў Я., Таразевіч Г., Фляскоў А.

"УСТРЫМАЛІСЯ"

Піскуновіч Г.

У галасаванні ня удзельнічалі:
Дубко, Лабуноў, Баорышкі.

Л. А. П. В. І. Я

Нядаўна латыская газета "Rīgas valsts" / "Голас Рыгі" ад 13.09.89. перадрукавала з газеты "Крмала" артыкул лекара Ілмара Анчанса "Проблема номер один", які знаёміць чытачоў з дэмаграфічнай сытуацыяй у Латвіі, з праблемай нумар адзін — станам латыскае нацыі. Наш вандруны карэспандэнт дабраўся да Рыгі ды пагутарыў са спадаром Ілмарам.

Найперш Ілмарс Анчаю падкрэсьліў, што таксама праблема няма ў суседніх Літве і Эстоніі. Увогуле, Латвія — ці не адзіная краіна ў сьвеце з 1-1,5 мільённым карэнным насельніцтвам, што апынулася ў гэтым стане — 47,8% ад усіх жыхароў. З гэтага асаблівасьці перад латышамі паўстае дужа цяжкая задача: самавызначэньне ды вяртатваньне нацыі на сваёй зямлі, пазьбегнуць пры гэтым усялякіх канфліктаў і крызісаў.

Чаму гаворка ідзе пра вяртатваньне? Даследуючы статыстычныя звесткі пра этнічны склад ды дэмаграфічную сытуацыю ў Латвіі ў пэрыяд з 1930 да 1987 г., спадар Ілмарс высвятліў тэндэнцыю да скарачэньня удзельнае вагі латышоў у Латвіі /у Рызе: з 63 да 33%. Колькасць латышоў на тэрыторыі Латвійскае ССР у 1987г. не дасягнула узроўню 1930г. і пры захаваньні заратнага абсалютнага прыросту, ён будзе дасягнуты толькі праз 50-60 год. Гэта каля 3%, нават калі забараніць міграцыю. За апошнія 17 гадоў /1970-1987/ абсалютны прырост насельніцтва рэспублікі склаў 305 тыс. чалавек; колькасць латышоў зьменшылася на 2900 чалавек.

У свой час латыская нацыя была вяртатавана падзеямі 1918 г., пасля якога ёй былі забяспечаны 22 гады палітычнага ды эканамічнага разьвіцьця. Памятаючы гэта ды ўлічваючы працэсы, што адбыліся за час Савецкае ўлады, Ілмарс Анчанс падкрэсьлівае, што дасягненьне суверэнітэту — галоўная умова выжываньня народу. Наш суразмоўца крытыкаваў Старшыню Народнага Фронта

Латвіі Дайніса Іванса, які прапануе de jure увесьці грамадзянства Латвійскае ССР акупацыйнага ўтварэньня, не прызнанага паловай сьвету.

Цяпер зірнем на эканамічны ды экалягічны бакі праблемы. У 1959 г., у выніку рэзкае перамяненні курсу КШ, раслачалася навукова неагрунтаванае, не адпавядаючае тутэйшым умовам ды няўданным рэсурсам хуткае нарошчваньне прамысловага патэнцыялу, павялічылася міграцыя, пагоршылася экалягічная сытуацыя. Эканамічная перанасычанасьць, няздольнасьць мясцовых уладаў вяртаць экалягічныя праблемы, недахоп грошай, чалавечых рэсурсаў, атручанае мора, Даўгава, Дыелупэ, хімічныя крэматорыі Олайнэ, Вэншілс, Балдонэ, Слюка. Плюс жорсткія рамкі міжнародных дамогаў па экалёгіі, якія мы мусім выканаць, адсутнасьць навуковае праграмы высьця з гэткага стану і амаль поўная неінфармаванасьць насельніцтва.

Перш, чым пачаць шукаць высьце, Ілмарс Анчанс прапануе паставіць кожнаму перад сабой пытаньне: што мы хочам убачыць у недалёкай будучыні? Атручаную старажытную зямлю зь невялікімі рэзервацыямі для латышоў /а мо "й бэ б іх" ці захаваўшую чатырохтысячагадовую культуру на чыстых берагах Даўгавы?

Дзеля вяртатаваньня неабходна спыніць механічную міграцыю, нават павярнуць яе назад, ліквідаваць наступствы неразумнае эканамічнае палітыкі савецкага часу, лічыць Ілмарс. Гэта адпавядае Дэкларацыі правоў чалавека ды іншых міжнародных дакумэнтаў, дзе гаворыцца пра нацыю, як каштоўнейшы элемент чалавечага грамадства. Але разам з тым гэта павялічыць за сабой перасяленьне не вялікіх масаў людзей, што пагоршыць /хай і часова/ іхны матар'яльны стан ды псыхічную раўнавагу, выкліча ў пэўнай частцы чыста эгаістычныя пачуцьці ды агрэсію ў адказ /"Чаму я павінен думаць пра латышоў? Я куды хачу, туды еду, дзе хачу, там жыю. Маю права".

Мы — народы — павінны дапамагчы адзін аднаму дасягнуць усё да разумнага ладу. І пацярпець трохкі, бо калі рамантуюць кватэру, заўсёды ўзьнікаюць праблемы з камбортам.

Замешчаны мітрапаліт Малдавіі

Праваслаўны мітрапаліт Кішынёва, сталіцы савецкай Малдавіі, быў замешчаны па патрабаваньні, падпісаным 22 новымі народнымі дэпутатамі.

Вера Рыч піша:

Мітрапаліт Серапіён, рускі, займаў гэтую пасаду 2 гады і, як кажуць малдаўцы, абсьмейваў і актыўна падтрымліваў русыфікацыю праваслаўнае царквы ў Малдавіі. Акрамя таго, хадзілі моцныя чуткі, што ягонае жыцьцё зусім не павучальнае, а таксама, што ён прадаваў царкоўныя пасады ў некаторых зноў адчыненых храмах. Крызіс дасягнуў найвышэйшай кропкі, калі асьвяшчаюцца чубля-галоўны сабор Кішынёва. Мітрапаліт Серапіён вёў набажэнства па-расейску, як звычайна, але вернікі пачалі выкрываць, каб ён мовіў па-малдаўску, альбо паслаць па перакладчыка. Мітрапаліт разлаваўся на гэтыя патрабаваньні і пакінуў набажэнства разам са сваімі прыхільнікамі.

Незадаволенасьць мітрапалітам адлюстравалі ў сваёй тэлеграме патрыярху Пімену ў Маскве народныя дэпутаты. Яны папярэдзілі патрыярха, што калі Серапіён ня будзе заменены іншым мітрапалітам, які ведае і паважае малдаўскую мову, культуру і гісторыю, то малдаўская праваслаўная царква адзеліцца ад Масквы і абвесціць сябе аўтакефальнаю. Цяпер у Малдавіі існуе моцны рух за палітычную аўтаномію, да гэтага зьявы неўга было аднесьціся абьякава. Быў скліканы сінод Рускай Праваслаўнай Царквы для абмеркаваньня гэтага пытаньня. У выніку, Серапіён быў пераведзены ў Тулу, у самы цэнтр Расіі. Ягоны пераемнік, 37-гадовы Уладзімір Кантарану, раней быў сакратаром епархіі ў Чарнаўцах, малдаванін, часткова атрымаў адукацыю ў Румыніі.

* Былы архіепіскап Тульскі і Белеўскі Максім прызначаны архіепіскапам Магілёўскім і Мсьціслаўскім.

Нашыя ў Тарту

estonia

КЭС наладзіла сталыя сувязі зь яшчэ адной беларускай суполкай. Пры Тартускім Унівэрсытэце ўжо некалькі месяцаў існуе невялічкае, але вельмі згуртаванае ды інтэлігентнае Аб'яднаньне беларускіх студэнтаў. Яго "душа" — спадар Вітаўт Здановіч. Усе нашыя студэнты вучацца там на мэдычным факультэце. Як выдатны факт хочам адзначыць пераёмнасьць у суполцы: тут і студэнты V-а курса /усіх шэсьць/, і толькі II-га. Увогуле ў Тартускім Унівэрсытэце вучацца пасланцы ўсяе Прыбалтыкі, Беларусі, Украіны ды бліжэйшых рэгіёнаў Расіі. Менавіта зараз складваюцца структуры інтэрнацыянальнага студэнцкага саюзу, дзе чынны ўдзел возьмуць і беларусы.

ЗНАЁМЦЕСЯ: ВАЛОДЗЯ КАСЬЦЮЧЭНКА

Валодзя Касьцючэнкаў — 28-гадовы беларус, лепшы "халок" Эстоніі, які абараняў ейныя колеры на Куску ССР на пачатку кастрычніка г.г. у Алушце. Ён — сябра беларускага студэнцкага аб'яднаньня пры Тартускім Унівэрсытэце.

Адвольнае тлумачэньне усходняе мяжы Беларусі Масквой пры ўтварэньні ў 1919-1920 гг. БССР /нам то вярталі Смаленск, то забіралі зноўку/ не зашкодзіла хлопцу захаваць нацыянальнае ды гістарычную сьвядомасьць. Месца яго нараджэньня /зараз/ — Расея, але:

"Мае продкі — дзевінскія пятагоны і я — крывіч" — кажа ён.

Рэдакцыя "Супольнасьці" зьчыць яму перамог!

Матар'ялы па Прыбалтыцы падрыхтаваў Ігаргейер Вігонда.

≠

Папа Рымскі меу у некаторай ступені абмежаваны выбар кандыдатаў. На Беларусі ёсць толькі 2 каталіцкіх святара-беларуса, і адзін прыход, дзе святар-літовец вывучае беларускую мову, як гэтага жадаць вернікі. На пачатку 70-х гадоў Папа Павел VI імкнуўся стварыць беларускае біскупства, але кандыдат на гэтую пасаду, Уладзіслаў Чарняўскі, не спадабаўся савецкім уладам. Але калі б і гэтая забарона была знятая /а беларускую партыю і ўрад перабудова закрунула менш, чым дзе-несудзь яшчэ у СССР/, то усё роўна Чарняўскаму 79 гадоў, і ён вельмі стар для такой пасады. Беларусы-каталікі, мусіць, ведалі, што яны наўрад ці атрымаць біскупа-беларуса. І шмат хто адчуваў бы большую бяспеку, калі б біскупам быў літовец ці латыш, а не паляк.

Аднак партыя і ўрад Менску аддаць перавагу менавіта паляку. Афіцыйна неспакой патрыятычным адраджэннем на Беларусі вымусіў беларускае кіраўніцтва разарваць старыя гістарычныя сувязі зь Літвой, дзе нацыянальны рух вельмі моцна. А літоўскі біскуп на Беларусі ўзмацніў бы зьбіліжэнне дзвюх нацыяў. А паляк можа раскалоць прыхільнікаў беларусаў-каталікоў, сярод якіх шмат членаў "Адраджэння".

Задача новага біскупа вельмі далікатная. І спосаб ягонага прызначэння не аблегчыў ягонай місіі. Ватыкан меу размовы з маскоўскім і менскім кіраўніцтвам, як гэта прынята рабіць, але, навет дзеля ветлівасці, не пракансультаваўся ні з водным зь беларускіх царкоўных дзеячоў ні ў самой Беларусі, ні па-за яе межамі. Магчыма, не было ніякіх спробаў пагутарыць зь лідэрамі "Адраджэння" нахонт таго, каго яны б лічылі мэтазгодным мець. Ватыкан, канешне, ня меу ніякіх абавязкаў рабіць такіх захадаў. Але, улічваючы цяперашнюю сытуацыю на Беларусі, здаецца, што прызначэнне адбылося са значным недахопам дыпламатычных тонкасцяў.

Моўнае пытаньне набыло дадатковую важнасць на Беларусі пасля скасавання лацінскіх месцаў Ватыкана і іхняе замены ня моваю 10-мільённага беларускага насельніцтва, а моваю 50-тысячнае

польскае меншасці, члены якой вырашылі застацца на Беларусі ў час міграцыяў 146г.

Польская акупацыя 1919-39гг. "крэсаў усходніх" і стаўленьне шматлікіх польскіх святароў да мясцовых беларусчай і украінскай меншасцяў былі нешчаслівым перыядам, калі выкарыстоўваньне беларускае мовы ў царкве паступова прыгняталася, а беларускамоўныя святары высылаліся ў заходнюю Польшчу ці ў кітайскія місіі.

Акрамя таго, у час, калі аспрэчваецца справядлівасць пагадненьняў 1939 г. Гітлера і Сталіна, усялякі напамін аб адраджэнні усходніх патрабаваньняў Польшчы прывёў бы да сур'ёзных апаскаў беларусаў, якія імкнуцца адрадзіць афіцыйнае карыстаньне беларускай мовай.

Вядома, што біскуп Кандрусевіч няшырака вядомы сярод беларускамоўных святароў і каталіцкіх прыхільнікаў "Адраджэння". Таксама вядома, што выкарыстаньне 60 "польскімі" святарамі польскай мовы, якое працягваецца і сёння, не прываблівае маладых каталікоў да касцёла. Трэба спадзявацца, што адноўленае біскупства будзе уважлівае да патрэбаў павялічваючайся колькасці маладых вернікаў, якія ня мовяць па-польску і ня бачаць ніякіх прычынаў, каб набажэнствы правіліся на іхняй роднай беларускай мове ў іхняй уласнай краіне.

Дадатковую занепакоенасць выклікае і тое, чаму не было кансультацыяў зь беларускім духавенствам, а таксама тое, што, як вядома, ні прымас Польшчы кардынал Глемп, які адгрываў вялікую ролю ў аднаўленьні біскупства, ні рускі прываслаўны мітрапаліт Філарэт ня маюць вялікіх сымпатыяў да беларускае мовы.

Высвятляецца пункт гледжаньня, які дамінуе ў русыфікаванай камуністычнай партыі Беларусі. У гутарцы з журналістам адная афіцыйная асоба ў Менску казалася: "дык што ж, калі каталіцкія святары пачнуць весці набажэнствы па-беларуску, то усе вы, пісьменьнікі і нацыяналісты, пабяжыце ў каталіцкую царкву маліцца богу. Мы негатовыя да умацаваньня каталіцызму на Беларусі. Няхай працягваюць маліцца па-польску. Іх засталася няшмат."

на мове міжнацыянальных зносінаў адбыўся

Зьмястоўшы дыялог

па канцэптуальных праблемах разьвіцьця палескае нацыі.

На вачох спадарства Бел. фонду культуры думкамі абмяняліся спадар Мікола Шыляговіч ды сп. Іван Чыгрынаў.

Культура Фонду

Фонд культуры

А+ВА - РЫЗМЫ

- Не было ні сыса і раптам — Сыс!
- Деша Пазьняк, чым ніколі!
- Цьвірка цьвіркоча, Сьвірка сьвіркоча, Камейша камячыць, Рагойша рагоча!

НАШ АДРАС: 220050, МЕНСК, АБАНЕНТНАЯ СКРЫНЯ № 224

Jaunoji Lietuva

Падпісвайцеся на новую незалежную маладзёжную газету «Jaunoji Lietuva» "Молодая Литва". Большасць матар'ялаў асьвятляе жыцьцё і дзейнасць маладзёжных арганізацыяў Літвы, а таксама пазалітоўскія праблемы.

Адрас рэдакцыі: Вільнюс, вул.Конарска, 37. Рэдактар Элдорадас Бутрымас.

x x x

- Нагадваем, што сабекошт нумара 50 кап. •

З грашовым адвараваньні дзякуем Уладзіміру Алолу, Міколу Папеку, БАСаўпам, "Крывічу" /г.Маладэчна/.